

Е. А. Кальницький, кандидат філософських наук, доцент

МАТЕРІАЛЬНІ ДОМІНАНТИ В КОНТЕКСТІ КРИЗИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Показано, що сучасне суспільство переживає переломний етап людської історії, при якому відбувається перетворення базисних підвалин універсальї культури. Ідеологія споживання, що набула широкого поширення в сучасному суспільстві, призводить до духовної і фізичної руйнації. Необхідно сформувати нову парадигму, яка стане неодмінною умовою оздоровлення сучасної цивілізації.

Ключові слова: моральні, духовні, матеріальні цінності, криза сучасного суспільства, герменевтика.

Актуальність проблеми. У сучасному суспільстві продовжують зростати тенденції, пов'язані з актуалізацією кризових явищ, обумовлених пріоритетом матеріальних цінностей. Спостерігається неконтрольоване прагнення до затвердження власної вигоди, матеріальних цінностей, які відображають соціально-культурну значущість, формують суспільну мотивацію. Кризові явища, які набули загострення у XXI ст., вимагають від людства повторного перегляду певних пріоритетів і конкретних дій на шляху вирішення проблем, що виникають у сучасному суспільстві [12]. Міжнародне співтовариство, яке функціонує сьогодні в різних інституціях, демонструє певну занепокоєність із приводу ситуації у світі. Але очевидно є їх нездатність адекватно і швидко реагувати на небезпечні виклики сьогодення. Окрім економічних, політичних проблем у сучасному світі вкрай актуалізуються екологічні. Відбувається збільшення середньої кліматичної температури планети, внаслідок чого підвищується висота рівня моря, змінюються кількість і характер опадів, збільшується площа пустель — посилюється проблема голоду [1]. Глобальна зміна клімату має суттєвий вплив на здоров'я, умови життя, засоби для існування всіх біологічних організмів, у тому числі і людей. Окрім екологічних, значної динаміки набувають і інші глобальні проблеми: забезпечення людства ресурсами, проблеми хвороб і демографічного розвитку, насильство і організована злочинність тощо. Всі ці проблеми взаємозв'язані й багатогранні, спонукають до розвитку тенденцій до необмеженого прагнення знайти якомога більше матеріальних благ, що безумовно породжує соціальну нерівність.

Аналіз наукових джерел і публікацій. У західній філософській і соціологічній думці суспільство, яке характеризується масовим споживанням матері-

альних благ і формуванням відповідної системи цінностей, називається суспільством споживання. Дослідженню суспільних відносин, організованих на такому принципі, присвячені роботи Р. Барта, Р. Бокока — у контексті міфологічної свідомості, процесів містифікації, у фундаментальних дослідженнях Ж. Бодрійяра. Французький філософ стверджує, що споживання не зводиться до задоволення потреб, а виражає ставлення людини до речей, ідей, до навколишнього світу. П. Бурдьє аналізує ринок символічної продукції. Необхідно відзначити роботи П. Дімаджіо, М. Дугласа, П. Зерілло, Б. Ішервуда, Х. Лейбенстайна, К. Маркса, П. Хирша та ін. Низка науковців досліджує явище споживчого способу життя людини: М. Фезерстоун, Е. Гідденс, П. Стірнс, Д. Міллер, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймсон і ін. Також доцільно згадати дослідження в сенсі психоаналізу Ж. Лакана. Значний вплив на дослідження кризових явищ у суспільстві в контексті формування стратегії матеріального збагачення мають роботи Дж. Гелбрейта, І. Гоффмана. Відзначимо також працю Т. Веблена «Теорія праздного класу», в якій він вводить поняття «демонстративне споживання», що знайшло втілення в суспільстві споживання матеріальних цінностей. На думку автора, така поведінка актуалізує прагнення до набуття якомога більших матеріальних благ, що виступають показниками статусу споживача. Ця тенденція зберігає свою актуальність і сьогодні.

Метою цієї статті є осмислення кризи сучасної культури, пов'язаної з її матеріальною домінантністю.

Викладення основного матеріалу. У роботі Р. Генона «Криза сучасного світу» філософ вказує на поворот від традиційної культури сакрального характеру до сучасної профанної культури, яка формує глобальне суспільство споживання, розваг і спокуси [4]. Масова культура наразі є домінуючою, нав'язує всьому людству певний псевдоідеал всеспоживаючої людини. Це призводить до того, що люди стають заручниками нової форми рабства — економічної. Цінність людини визначається кількістю грошей і володінням речами. Р. Генон у роботі «Криза сучасного суспільства» активно критикує західну цивілізацію, яка, на його думку, розвивалася виключно матеріально. Критиці підлягає світогляд, який базується на свідомій тенденції, коли провідна роль належить матеріальним цінностям. Він також критикує прагматизм і вважає, що ця течія є логічним завершенням сучасної філософії і останньою стадією її занепаду. Р. Генон відзначає, що, прагнучи підпорядкувати собі матерію і поставити її собі на службу, люди зрештою стають її рабами. Також філософ критикує історичний матеріалізм, який відводить неабияку роль економічним чинникам. У своїх міркуваннях Р. Генон не розрізняє поняття «матеріальне благополуччя» і «матеріальні цінності», а тому його міркування, на думку автора, є досить філософськими.

У роботах В. Зомбарта, які також присвячені економічній історії Західної Європи і особливостям виникнення капіталізму, теж наголошується на ідеї про презирство до споживання, бо призначенням індивіда, на думку В. Зомбарта, є принесення себе в жертву вищим цінностям [5].

К. Маркс наводить поняття «відчуження», під яким він розуміє втрату сенсу існування робітника у процесі праці, в сенсі впливу капіталізму на особу. Під відчуженням розуміється такий спосіб сприйняття, за якого людина відчуває себе чужинцем. Вона стає нібито усунутою від самої себе. Вона не відчуває себе центром існування, рушієм своїх власних дій, навпаки, вона знаходиться під владою своїх вчинків і їх наслідків, підкоряється або навіть поклоняється їм [6]. Концепцію відчуження розвинув неофрейдист Е. Фромм, на думку якого відчужена людина втратила зв'язок як із самою собою, так і з усіма іншими людьми. Вона сприймає себе, так само як і інших, подібно до того, як сприймають речі — за допомогою відчуттів і здорового глузду, але в той же час без продуктивного зв'язку з самою собою і зовнішнім світом. «Людина, рушійною силою якої головним чином є прагнення до влади, вже не сприймає себе у всьому багатстві і у всій безмежності людського існування; вона стає рабом свого персоніфікованого, проєктованого на зовнішні цілі прагнення. Людина, що переймається виключно пристрасною до грошей, охоплена цим своїм прагненням; гроші — ідол, якому вона поклоняється, є втіленням однієї окремо взятої власної сили і її невпинної тяги до неї» [7, с. 163]. Відчужена особа, за Е. Фроммом, призначена «на продаж», не має відчуття власної гідності, притаманної навіть людині в найпримітивніших культурах. Така особа повинна майже повністю втратити відчуття самості, перестати відчувати себе істотою єдиною і неповторною. Філософ вважає, що відчуття самості випливає з переживання власне особою як суб'єкта її досвіду, думок, відчуттів, рішень, дій. Воно передбачає, що переживання індивіда є його власним, а не відчуженим. А оскільки у речей немає свого Я, тому і люди, що стали речами, не можуть мати відчуття Я. Весь хід життя сприймається немов вигідне вкладення капіталу, де капітал, що інвестується, — це моє життя і моя особистість. На думку Е. Фромма, — конфлікт із потребами людської природи призводить до страждання, усвідомлення того, що саме не функціонує, відбувається трансформація реальної ситуації, цінностей і норм, що може призвести до соціальних патологій.

Критика філософів Франкфуртської школи спрямована на технократизацію і поширення хибної свідомості за допомогою засобів масової культури. Хоркхаймер і Адорно стверджують, що промислова культура позбавляє людей їх уявлення, вона поставляє товар, і головною метою людей

є лише його споживання. Через масове виробництво все стає одноманітним, і вся різноманітність складається з невеликих дрібниць. Споживача філософи розглядають як форму соціального контролю. Г. Маркузе передбачає, що система, яка претендує на демократичність, насправді авторитарна, бо декілька осіб диктують свої уявлення про свободу і певний набір того, що може забезпечити нам щастя [8]. У цьому стані «несвободи» споживачі діють ірраціонально, працюючи більше, ніж їм необхідно, ігноруючи психологічно руйнівні наслідки і той збиток, якого вони завдають довічливо у пошуках соціального зв'язку через матеріальні предмети. Таким чином, людина втрачає свою людяність і стає гвинтиком споживчої машини. Г. Маркузе вважає, що ми мовчки приймаємо необхідність мирного виробництва засобів руйнування, доведеного до досконалості марнотратного споживання, виховання і освіти. Проте, як вважає Маркузе, власне, як цілісність це суспільство ірраціональне. Його продуктивність руйнівна для вільного розвитку людських потреб і здібностей, його мирне існування тримається на постійній загрози війни, а його зростання залежить від придушення реальних можливостей боротьби за існування — індивідуальних, національних і міжнародних. Ця репресія, яка істотно відрізняється від тієї, що мала місце на попередніх, нижчих рівнях розвитку суспільства, сьогодні діє не з позиції природної і технічної незрілості, а, швидше, з позиції сили [8, с. 3].

У. Бек уводить поняття «суспільство ризику», він констатує, що сучасна епоха має розрив і наголошує на переході від класичного індустріального суспільства до суспільства ризику, яке, на відміну від попереднього, зберігає багато характеристик індустріального суспільства [10]. В епоху розвиненої сучасності центральним питанням є ризик і способи запобігання йому, мінімізації і управління. Класове суспільство мало своїм ідеалом рівність, а принципом суспільства ризику є безпека. У розвинених країнах сучасного світу суспільне виробництво багатств постійно супроводжується суспільним виробництвом ризиків. Відповідно, на думку У. Бека, проблеми і конфлікти розподілу у відсталих країнах посилюються проблемами і конфліктами, які випливають з виробництва, визначення і розподілу ризиків, які виникають у ході науково-технічної діяльності [9]. Мова вже не йде виключно про використання природних багатств, про звільнення людини від традиційних залежностей, здебільшого йдеться про проблеми, що є наслідком самого техніко-економічного розвитку. Процес модернізації стає «рефлексією», тобто сам стає своєю темою і проблемою. На питання розвитку і використання технологій (у сфері природи, суспільства або особи) накладаються питання політичного і наукового зрізу (виявлення, запобігання, приховуван-

ня, залучення, управління), які поєднуються з ризиками, що несуть очікуваному майбутньому вже використані або потенційні технології. Упевненість у безпеці технологій, що адресована пильній, критично налаштованій громадськості, має постійно підкріплюватися косметичним або справжнім втручанням у техніко-економічний розвиток. Якщо надати наші докази в систематичному вигляді, то справа виглядає так: соціальні позиції і конфлікти суспільства, що «розподіляє багатства», рано чи пізно у процесі безперервної модернізації починають перетинатися з позиціями і конфліктами суспільства, що «розподіляє ризики» [9].

Критика суспільних тенденцій, пов'язаних із матеріальною домінантністю, спрямована не проти цінностей економічного процвітання, а проти домінування споживчих запитів. Для Г. Гадамера всі ці проблеми є наслідком особливостей мислення сучасної епохи, яке формує споживчий спосіб життя разом із припущенням, що ми можемо використовувати ресурси планети незважаючи на майбутнє. Нагальними є дві важливі проблеми: зростання населення і обмеженість ресурсів [2]. Філософські дослідження самі по собі не можуть вирішити проблеми людства або збільшити наші ресурси. Проте у філософському міркуванні закладені умови для конструктивного діалогу. Нинішня ситуація є ірраціонально-катастрофічною — вона повинна зазнавати критики і має переглядатися.

Поширення телебачення і Інтернету в країнах третього світу дало сигнал про можливість європейського рівня життя для народів із низьким рівнем добробуту. Ступінь задоволення соціальних і інших потреб: якість харчування, комфорт житла, безпека тощо падає, і це піднімає нагальне питання правосуддя і незадоволених соціальних потреб в багатьох частинах світу. У даній ситуації герменевтика, як теорія про передумови, можливості і особливості процесу розуміння пропонує конструктивний діалог, має допомогти впоратися із ситуацією, що склалася. Знову ж таки, діалог, спрямований на усунення несправедливості, є ключовим для вирішення багатьох проблем. Предметом герменевтики виступають феномени розуміння, які лежать в основі духовно-практичних сентенцій людини. Е. Гуссерль увів поняття «смыслопорождения», бо людина існує не стільки в об'єктивному світі, скільки в просторі історії і культури, в світі соціальних цінностей і особових сенсів [3]. Аби зрозуміти людину, необхідно зрозуміти умови її життя і її культуру, звичаї, думки, цілі, до яких вона прагне. Глибинні підстави її бажань і прагнень інтегровані у смислового полі соціально-історичних установок і цінностей конкретної культури. Такі явища, як фундаменталізм, винятковість, партикуляризм, тероризм народжуються у глибинних надрах культурно-історичних сенсів. Як правило, вони

викликають почуття страху і караються силовими репресіями. Герменевтика може допомогти віднайти глибинні підстави культури, які вислизують від рефлексії, інтерпретувати різні настрої і бажання, збудувати типології комунікативних зв'язків і стосунків і вступити у діалог із тими, хто готовий говорити, порозумітися і сформуванати основу для спільної роботи у вирішенні світових проблем сучасності. Герменевтичний підхід Г. Гадамера руйнує бар'єри і вступає у діалог навіть з тими, з ким ніхто не хоче говорити [2]. Його апеляція до розуму і прагнення до досягнення компромісу, пошана до іншої сторони дає надію на вирішення багатьох проблем. Людина живе в світі надлишку інформації, складної концептуалізації, що вимагає пошуку як відповідної мови розуміння, так і становлення нової культури спілкування.

Постійна ескалація екологічної кризи і інших глобальних проблем нашої цивілізації ведуть до антропологічної катастрофи. Для того, щоб уникнути цього, необхідні нові орієнтири і стратегії розвитку людства. Головна проблема полягає в тому, як змінити такі негативні якості: неприборкане споживання, агресивність до ближніх, надмірно егоїстичні прагнення. Такі тенденції призводять до необмеженого споживання ресурсів і забруднення довкілля.

Нова культура спілкування відкриває дорогу до створення інформаційного суспільства, орієнтованого на гуманістичні принципи, спрямована на пошук компромісів і несилових прийомів вирішення проблем [11; 12]. Соціальні трансформації, викликані модернізацією і глобалізацією, привели до втрати сталих норм, цінностей, правил поведінки, за допомогою яких людина знаходить своє місце в суспільстві і в світі. Г. Гадамер прагне здолати однобічний гносеологізм, включивши у проблематику герменевтики питання світовідчуття, сенсу життя. Для нього процес розуміння Іншого виступає смислоформуванням, актом творчої інтерпретації.

Висновки. У людини постійно виникає потреба у виробленні власних підстав для здійснення вибору і проектування життєвої стратегії, і конструювання своєї ідентичності відбувається різними способами, серед яких важливе місце займає вибір товарів і послуг — споживання. Проте необмежене споживання призводить до кризових явищ у сучасному світі.

Системна і структурна трансформація соціуму; поява нових технологій і збільшення соціальної мобільності; конфлікт між зростаючими орієнтаціями людини, звичними цінностями і правовими імперативами; криза ідентичності, пов'язана з модернізацією і глобалізацією, — усі ці тенденції вимагають негайного рішення.

Сучасне суспільство переживає «переломний етап людської історії», при якому відбувається перетворення базисних сенсів універсальї культури.

Більшість філософів говорять про духовну деградацію, яка є наслідком духовно-ідеологічної кризи в суспільстві. Ідеологія споживання, що набула широкого поширення в сучасному суспільстві, призводить до духовного і фізичного знищення. Необхідно сформувати нову парадигму, яка стане неодмінною умовою оздоровлення сучасної світової ситуації, покаже умови виходу із загальної світоглядної кризи сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Battisti D. Historical warnings of future food insecurity with unprecedented seasonal heat / D. Battisti // *Science*. – 323 (5911): 240–4. DOI:10.1126/science.1164363. PMID 19131626), 2009.
2. Гадамер Г.-Г. Истина и метод : пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер ; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
3. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология / Э. Гуссерль // *Вопр. философии*. – 1992. – № 7. – С. 136–176.
4. Генон Р. Кризис современного мира : пер. с фр. / Рене Генон. – М. : Эксмо, 2008. – 784 с.
5. Зомбарт В. Буржуа: Этюды по истории духовного развития современного экономического человека: Художественная промышленность и культура / В. Зомбарт. – М. : ТЕРРА : Кн. клуб, 2009. – 576 с.
6. Маркс К. Капитал. Послесловие ко второму изданию / К. Маркс // *Собр. соч.* – Изд. 2-е. – Т. 23. – С. 21.
7. Фромм Э. Здоровое общество. Догмат о Христе : [пер. с нем.] / Э. Фромм. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 571 с.
8. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М. : Refl-book, 1994. – 368 с.
9. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
10. Кальницкий Е. А. Генезис информационно-коммуникативных технологий и их влияние на информационное общество / Е. А. Кальницкий // *Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2015. – № 1 (24). – С. 60–75.
11. Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Майдан, 2013.
12. Дзьобань О. П. Інформаційна безпека у проблемному полі соціокультурної реальності : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Майдан, 2010.
13. Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2014. – 391 с.

МАТЕРИАЛЬНЫЕ ДОМИНАНТЫ В КОНТЕКСТЕ КРИЗИСА СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Кальницький Э. А.

Показано, что современное общество переживает переломный этап человеческой истории, при котором происходит преобразование базисных смыслов универсалий культуры. Идеология потребления, получившая широкое распространение в современном обществе, приводит к духовному и физическому уничтожению. Необходимо сформировать новую парадигму, которая станет неперемным условием оздоровления современной цивилизации.

Ключевые слова: моральные, духовные, материальные ценности, кризис современного общества, герменевтика.

MATERIAL DOMINANTS IN THE CONTEXT OF THE MODERN SOCIETY CRISIS

Kalnytskyi E. A.

In modern society continue to increase trends, associated with the actualization of the crisis, caused by the priority of material values. There is an uncontrollable desire for approval of their own benefit, material values, that take on social and cultural significance, form social motivation. Worsened crisis and threats in the XXI century mankind require reconsideration established priorities and concrete actions towards solving problems. This article proposes to understand the crisis of contemporary culture related to its financial dominance.

Author actualizes attention to the work of R. Guenon «The crisis of the modern world», where the philosopher indicates a turn from the traditional culture of the profane sacred nature to the modern culture that shaped the global society of consumption, entertainment and temptation. Cites the work of W. Sombart, which postulated the idea of contempt for consumerism, «haggling» for the purpose of the individual is self-sacrifice higher values.

In the context of the study concerns the subject of discussion is the concept of «alienation», which introduces and develops Marx E. Fromm, in terms of which the alienated man has lost touch with ourselves, and with all others. He sees himself as well as others, just as perceive things – with the help of the senses and common sense, but at the same time without a productive communication with itself and the outside world.

We investigate the views of the philosophers of the Frankfurt School of M. Horkheimer, Theodor Adorno, who argued that the industrial culture deprives people of their imagination, it delivers the goods, and the problem of people included only the consumption of the system that claims to be democratic, in fact authoritarian, for a few people dictate their ideas of freedom and a certain set that can provide us happiness.

We consider the U. Beka's «risk society», according to which problems and conflicts of distribution in the backward countries compounded the problems and conflicts that arise from the production, definition and distribution of risks arising in the course of scientific and technical activity, social positions and conflicts of society, «distributing wealth», sooner or later, in the process of continuous modernization start to overlap with the positions and conflicts of society.

The author focuses on the hermeneutic approach of Husserl and G. Gadamer, on the fact that in this situation hermeneutics as a theory about the prerequisites, features and options of the process of understanding, offering constructive dialogue can help to cope with the situation.

It is argued that the conclusion that a new culture of communication opens the way to a society, based on humanistic principles, aimed at finding a compromise and non-violent methods of problem solving; the ideology of consumption are pervasive in today's society, it leads to the spiritual and physical destruction, so you need to create a new paradigm, which will be a prerequisite for improvement of the situation of the modern world, will exit conditions from the general ideological crisis of modern society.

Key words: *moral, spiritual and material values, the crisis of modern society, hermeneutics.*

